

Harm Dane

De oproep tot een kunstenaarsbestaan

Stuart Murray en de identiteit van de kerk

Inleiding

In het septembernummer van vorig jaar van Theologisch Debat schreef Robert Doornenbal een informatief artikel over de 'Emerging Church Beweging'. Belangrijk kenmerk van deze beweging is het zoeken naar vormen van kerk-zijn, die aansluiten bij het postmoderne levensgevoel van de 21^e eeuw. Belangrijke vertegenwoordiger van de beweging is Stuart Murray, die jarenlange ervaring heeft in het kerkelijk opbouwwerk in Oost-Londen. Murray is vorig jaar juni uitgenodigd om te komen spreken op een studiedag voor kerkelijk opbouwwerkers in Nederland.¹ Hij heeft zich intensief beziggehouden met de postmoderne cultuur waarin we leven en met de uitdaging van wat hij noemt een post-christendom om daarop een antwoord te vinden. Hij heeft veel ervaring als trainer en onderzoeker op het gebied van kerkplanting. Ook ik besluit kennis te gaan maken met de inzichten van deze vertegenwoordiger van de Emerging Church Beweging.

Ik weet niet beter, of de kerk waar ik moet wezen ligt vlak naast het station. Zeven of acht jaar geleden was ik er voor het laatst geweest. Ik ben al aan de late kant en spoed mij dus naar de ingang, die tot mijn verbazing dicht is. Er zouden veel mensen komen, had ik begrepen. Ik loop om het gebouw heen en word aan de achterzijde opgewacht door een imam en een lid van het moskeebestuur. Ergens in de afgelopen jaren is het jonge kerkgebouw uit de jaren 80, vrijstaand en opvallend van architectuur, verkocht aan een moskeeorganisatie en van binnen getransformeerd tot moskee. De kerkelijke gemeente is verhuisd naar elders. Ik vraag naar de kerk met de mij opgegeven naam. Behulpzaam wordt mij de weg gewezen naar een adres vier straten verderop. Gehaast vervolg ik mijn weg om bezweet en buiten adem aan te komen bij een sobere deur onderin één van de vele standaard woningblokken van een standaard nieuwbouwwijk. De kerkelijke gemeente in deze wijk blijkt verhuisd te zijn van een in het oog springende kerk naar een centrum op de begane grond van een enorm flatgebouw. Deze gemeente is onzichtbaar geworden in de wijk. Of moet ik zeggen: ondergronds gegaan? Als ik binnen kom, is de bijeenkomst net begonnen. Ruim honderd mensen zijn

ingegaan op de uitnodiging om kennis te maken met Stuart Murray. Een bont overwegend protestants en evangelicaal gezelschap met vogels van diverse pluimage wil kennismaken met zijn analyse van het post-christendom. De actualiteit van het onderwerp heb ik net aan den lijve ervaren.

Collectieve therapie

Het gebruik van de term 'Post-Christendom' volgt bij Murray op een uitvoerige analyse van de periode en de cultuur die hij aanduidt met 'Christendom'. Murray hanteert in zijn analyse een massief, ontologisch cultuurbegrip. 'Het Christendom' is voor hem een monolithisch blok, één gesloten periode van 1600 jaar waarin 'het Christendom' zich op één wijze manifesteert. In die hermetische periode, in die éne geografische regio, te weten Europa, bestaat er geen leven buiten de cultuur; alles en iedereen is onderdeel van 'het Christendom', of is niet. Die periode is nu voorbij. Wij leven nu in het tijdperk van het 'Post-Christendom'. Ook in dit tijdperk is 'cultuur' nog steeds een massief begrip, dat alles en iedereen omvat en in zijn greep houdt. Echter, er blijkt nu voor één groep, te weten 'wij-christenen', een positie te bestaan tegelijk binnen en buiten de cultuur.

Aan het einde van deze bijdrage kom ik terug op deze cultuurbenadering. Het verhaal van Murray roept bij mij al luisterende vervreemding op. Ik ben verbaasd over de kennelijke acceptatie daarvan bij de vele toehoorders. Murray vertelt boeiend en doorspekt zijn verhaal met vele aansprekende voorbeelden, vaak uit zijn lange praktijk als opbouwwerker en als inleider op bijeenkomsten overal ter wereld. Maar ik voel me ongemakkelijk en ga op zoek naar mijn onbehagen. Mijn eerste conclusie is, dat zijn verhaal getypeerd kan worden als een collectieve therapie langs de volgende fasen:

1. Er is een gevoel van onbehagen bij de cliënt, het publiek. Dat onbehagen heeft te maken met de twijfel over de eigen identiteit. Onduidelijk is geworden wie wij zijn als christenen in deze tijd. En wat staat ons te doen om onszelf te hervinden?
2. De therapeut bevestigt dit onbehagen. De cliënt hoeft zich niet te schamen voor zijn gevoel van onbehagen. Integendeel, dat gevoel is een goede indicatie voor wat er aan de hand is. Murray bevestigt zijn gehoor, dat de oude identiteit niet meer voldoet, niet meer past bij de gewijzigde omstandigheden.
3. De therapeut steunt de cliënt in zijn gevoel van onbehagen. Het is goed, dat de cliënt zich niet langer senang voelt met zijn identiteit. Die is namelijk inderdaad niet meer van deze tijd. Murray verschaft inzicht in de ontoereikendheid van de oude identiteit door de cliënt een spiegel voor te houden, een schets van de oude identiteit. Kijk, dit was je, maar dat kan nu niet meer. En je voelt het gebeuren, zo ontstaat bij de cliënt een veranderingsbereidheid.
4. De cliënt moet instemmen met het beeld van de oude identiteit om zich de veranderingsbereidheid eigen te maken. Murray doorspekt zijn verhaal geregeld met de verklaring dat zijn verhaal overal ter wereld herkenning oproept bij mensen. Het is misschien niet direct leuk om het te horen, het is even wennen, maar het toelaten van het inzicht in de verouderde identiteit is de eerste stap naar verandering.

De 'analyse' van 'Christendom' en 'Post-Christendom' die Murray zijn publiek voorhoudt, heeft dus vooral een therapeutische waarde. De analyse moet herkenning oproepen met het oog op het beamen van de noodzaak van identiteitsverandering. De 'analyse' hoeft daarom niet inhoudelijk beoordeeld te worden. Ik zie daarom hier af van een inhoudelijke bespreking van zijn 'ana-

- lyse', volsta met de opmerking dat er zacht gezegd wel enige kanttekeningen bij te plaatsen zijn.
5. De veranderingsbereidheid bij de toehoorders wordt ook gestimuleerd door de bijzondere heldere, vriendelijke en inlevende wijze waarop Murray zijn publiek toespreekt. Iedereen voelt direct, hier spreekt 'één van ons', een broeder.
 6. De laatste stap waartoe de therapeut in staat is (na het beklemtonen – zoals een goed therapeut betaamt – van het belang van verdriet over de verloren identiteit en de vreugde om de bevrijding die dat geeft), is het aanreiken van bouwstenen voor een alternatieve identiteit. Daarmee wordt bij de cliënt het gevoel versterkt aan zichzelf te moeten werken, zonder dat hij het gevoel heeft aan zichzelf te worden overgelaten.

Nieuwe identiteit: de kunstenaar

Inhoudelijk wordt het verhaal van Murray interessant vanaf het moment dat hij bouwstenen voor een nieuwe identiteit aanreikt. Mij interesseert de vraag welk type identiteit hij presenteert en van welk type identiteit daarmee impliciet afscheid wordt genomen.

De bouwstenen die Murray aanreikt zijn:

1. Besef van marginaliteit
2. Besef van minderheidspositie
3. Besef buitenstaander, vreemdeling, banneling, pelgrim te zijn
4. Besef één onder veel verschillende te zijn, zonder privileges
5. Jouw boodschap moet zich waarmaken temidden van vele andere boodschappen
6. Je wilt geen leden, maar aanhangers, volgelingen, deelnemers.

De vraag die zich aan mij opdringt is, in welke sector van de maatschappij past een dergelijke identiteit? Het gaat immers niet om een individuele maar om een collectieve identiteit. Is er een segment van de samenleving, waar deze identiteit mee kan worden vergeleken? In welk segment van de samenleving is het adequaat om een dergelijke identiteit te ontwikkelen?

Ter toelichting bij deze vragen kort het volgende. Wij leven in een gesegmenteerde samenleving. Binnen de verschillende segmenten heersen zeer verschillende 'culturen' en gelden heel andere regels als het gaat om de wijze waarop je je binnen dat segment verhoudt tot het geheel van de samenleving. De bankemployee benadert de cliënt anders dan de huisarts, de pastor of de leraar. Elk segment heeft een eigen identiteit ontwikkeld als leidraad voor de profilering in het geheel van de samenleving. Die identiteit wordt aangeleerd in onderwijs en scholing. En die identiteiten liggen niet vast, maar dienen zich aan te passen aan veranderingen bij 'het publiek'. De afstandelijke arts uit de hoogte wordt niet meer geaccepteerd, de pastor heeft moeten leren luisteren in plaats van preken. Dus de oproep van Murray aan de kerk om te onderzoeken of de eigen identiteit nog adequaat is om contact te kunnen leggen met mensen, is relevant. Elke beroepsgroep, elk maatschappelijk segment staat voortdurend voor de vraag of het 'image' nog deugt.

Murray biedt bouwstenen voor een nieuwe identiteit voor 'christenen'. Die bouwstenen bieden enerzijds ruimte om zelf te experimenteren. Van dezelfde Legosteentjes kun je heel verschillende bouwsels maken. Maar met zijn bouwstenen kun je ook weer niet alle kanten op. Met een identiteit van zijn bouwstenen

waar in de maatschappij staat het post-christendom?

moet je bijvoorbeeld niet de politiek in, want daar moet je voortdurend midden in de publieke belangstelling willen staan en zoveel mogelijk aanhang willen hebben. Je moet er ook het bedrijfsleven niet mee in, want daar moet je ook vooraan staan en je opdringen en succes hebben. Dat verdraagt zich niet met marginaliteit en ook niet met vreemdeling zijn. En ook binnen de wetenschap, de academische wereld kun je niet uit de voeten met de bouwstenen van Murray, want de wetenschap wil centraal staan en pretendeert als hoeder van de waarheid niet te hoeven concurreren met andere meningen.

voorbeeld van
nieuwe identiteit:
die van de
kunstenaar

Maar moeten we dan zonder enig voorbeeld een nieuwe identiteit ontwikkelen? Juist in een identiteitscrisis kan het behulpzaam zijn om voorbeeldfiguren te hebben. Bij welk maatschappelijk segment zouden kerk en post-christendom leentjebuur kunnen spelen, kunnen afkijken, ideeën kunnen opdoen, als de bouwstenen van Murray voor een nieuwe identiteit worden aanvaard? Mijn voorstel is, dat de identiteit die Murray ons voorhoudt adequaat is binnen de kunstsector. De kunstenaar, zowel individueel als collectief, profileert zich bewust als minderheid op de rand van de samenleving, koestert het vreemdeling zijn, heeft niets anders dan een kwetsbare boodschap, die moet opboksen tegen andere en heeft geen privileges, maar moet het hebben van publiek, museumbezoekers, lezers, een ongrijpbare groep volgelingen, soms veel, vaak weinig. En ook voor wat betreft de inzet van kerk en kunstenaar is er een opvallende overeenkomst. Zowel de kerk als de kunstenaar geven een beeld van de werkelijkheid waarmee zij commentaar leveren op de werkelijkheid in een voor velen op het eerste gezicht/gehoor vreemde en ontoegankelijk of zelfs weerzinwekkende taal.

Dit voorstel is mede ingegeven door het belang dat iemand als Ruard Ganzevoort hecht aan de kwaliteit van performance in de verkondiging. In de kerk is er verschuiving van het leren, de catechese (de academische wereld) naar de verhalen (Murray: story-tellers) en rituelen (de theatrale wereld). Het toegenomen belang van het belevingsaspect van godsdienst is uitdrukking daarvan, dat mensen zowel in kerk als in kunst existentieel geraakt willen worden door een werkelijkheid die hen virtueel (film, toneel, muziek) en tegelijk heel reëel wordt aangeboden.

De oude identiteit nog een keer

Als de kunstwereld het voorbeeld is van de nieuwe identiteit van de kerk in de samenleving, dan is het interessant de vraag te stellen van welke identiteit de kerk zich moet losmaken. Met welk maatschappelijk segment is de kerk dan de afgelopen decennia verwant geweest en aan welke identiteit heeft ze zich gespiegeld? Mijn antwoord op die vraag is tweeledig:

- De academische wereld. Sinds in ieder geval de helft van de 19e eeuw heeft de (protestantse) kerk zich meer en meer laten voorstaan op haar nauwe verbondenheid met de academische discipline van de theologie en ze is daardoor in haar zelfverstaan meer en meer aangeschurkt tegen de academische identiteit. Deze identiteit zet tot op de huidige dag zijn stempel op het denken over kerk, getuige bijvoorbeeld de discussie over de academisch gevormde predikant. De keuze voor de toga als beroepskleding voor de dienaar des Woords is een eerder blijk van deze oriëntatie op de academische wereld.
- De politiek. Onder invloed van mensen als Abraham Kuyper en Van Ruler aan het einde van de 19-e eeuw, met een nieuwe impuls na 1945, onder meer onder invloed van de Doorbraak, heeft de (protestantse) kerk haar identiteit gezocht in

haar plaats op het politieke toneel. Deze identiteit heeft sinds de negentiger jaren sterk aan betekenis ingeboet, hoewel de heimwee ernaar nog geregeld de kop opsteekt.

De voordracht van Murray voert mij tot de conclusie dat de kerk door Murray wordt uitgenodigd zich op een andere sector in de samenleving te oriënteren. Zij kan zich niet langer oriënteren op de academische wereld, maar dient haar oriëntatie te zoeken in de wereld van kunstenaars. In hoeverre is de geïnstitutionaliseerde kerk bereid de wenselijkheid en de aard van deze verschuiving te onderzoeken en, indien noodzakelijk, mee te maken en gestalte te geven?

Cultuur, het proces van insluiting en uitsluiting

Langs bovenstaande lijn van doordenking heeft Murray mij een interessante invalshoek geboden. Langs een andere lijn verzet ik mij tegen de door hem aangereikte identiteit. Om dat toe te lichten ga ik kort in op de structuur van de 'analyse' van Murray. Zoals hierboven al kort aangeduid, Murray hanteert een massief, ontologisch cultuurbegrip. 'Het Christendom' is voor hem een monolithisch blok, één gesloten periode van 1600 jaar waarin 'het Christendom' zich op één wijze manifesteert. In het 'Post-Christendom' is cultuur nog steeds een massief begrip, alleen blijkt er nu voor één groep, te weten 'wij christenen', een positie te bestaan tegelijk binnen en buiten de cultuur. Het cultuurbegrip van het 'Post-Christendom' is dus veranderd ten opzichte van het cultuurbegrip van het 'Christendom': het is tegelijk monolithisch en dualistisch. Want 'wij christenen' maken er deel van uit en zijn toch tegelijk ook vreemdelingen. Wat is het effect van deze verschuiving in cultuurbenadering?

Murray hanteert
massief cultuur-
begrip

- NB: Ik laat hier rusten dat Murray in zijn inleiding nog geen begin maakt met een verklaring van de 'overgang' van de ene naar de andere cultuur. Er is bij hem letterlijk sprake van een deus ex machina, of beter een deus ex historica door uit de metafoor van de ballingschap over te nemen, dat de kerk 'door God in ballingschap is gevoerd'.

Het ongelijk van dit massieve cultuurbegrip is, dat cultuur een proces is, een voortdurend proces van insluiting en uitsluiting. Ook in de zestienhonderd jaar 'Christendom' van Murray zijn christenen voortdurende zowel object als subject van in- en uitsluitingen, daders en slachtoffers. Door christenen zijn voortdurend groepen mensen, zowel christenen als anderen, buitengesloten. En christenen zijn voortdurend buitengesloten door machthebbers, wetenschappers, 'cultuurdragers'.

cultuur is
een proces

De benadering van cultuur als proces voorkomt, dat zomaar een heel andere cultuur van het ene op het andere moment kan worden opgevoerd. Onderzocht dient te worden welke veranderingen in in- en uitsluitingen zijn opgetreden in onze samenleving. Dat onderzoek wordt gehinderd door het massieve cultuurbegrip van Murray. Maar tegelijk maakt hij voor 'christenen' een uitzonderingspositie, buiten 'de cultuur', zichzelf afzonderend van 'de cultuur'. Afgezien van het feit, dat het merendeel van 'de christenen' zich goed op zijn gemak voelt in onze samenleving, gaat hij daarmee voorbij aan het feit dat diverse groepen mensen wel degelijk uit 'de cultuur van het Post-Christendom' worden buitengesloten, om te beginnen de moslims. 'Wij-christenen' staan voor de keuze: of

Artikel

we trekken ons als ballingen en vreemdelingen terug in een niche binnen/buiten 'de cultuur', die we als een massief blok zien, of we solidariseren ons met al die groepen, die slachtoffer zijn van het voortgaande proces van uitsluitingen in onze samenleving. ('Rediscover the radical Jesus.') De benadering van Murray biedt weinig perspectief op deze tweede keuze. Daarmee is niets gezegd over zijn intentie. Het gaat me om het effect van het door hem aangereikte model.

Ter afsluiting

Murray hanteert een cultuurbegrip dat de toets der kritiek niet kan doorstaan. Dit cultuurbegrip is niet een neutraal technisch instrument, maar stuurt de bezinning op de toekomst van de kerk, voordat die goed begonnen is. Niettemin opent Murray de ogen voor de plaats van de kerk in de gesegmenteerde samenleving en stelt hij de vraag naar de noodzaak om de kerk opnieuw te positioneren in het maatschappelijk middenveld. Daarbij daagt hij de kerk impliciet uit om afstand te nemen van de maatschappelijke rolmodellen die lange tijd 'het gezicht' van de kerk bepaald hebben, namelijk de wetenschap en de politiek. Zij zou beter te rade kunnen gaan bij de kunstenaars, die zich onverschillig of zij succes hebben of niet concentreren op de weerbarstige vormen-, woorden-, klanken- beeldtaal waarmee zij hun visie op de werkelijkheid presenteren. Als een steen des aanstoots, een bron van troost, een eyeopener.

Dr. H.G. Dane is studiesecretaris van het Bezinningscentrum van de Protestantse Kerk in Nederland, studeerde sociologie en andragologie en promoveerde op een onderzoek naar de grondslagen van het kerkelijk vormingswerk.

Noten

1. Een goede kennismaking met het werk van Murray is mogelijk via www.postchristendom.com